

MARTIN HEIDEGGER

SIROMAŠTVO

S njemačkog preveo:
TOMA GRUICA

Filozofski fakultet,
Sveučilište u Splitu

toma.gruica@protonmail.com

U nacrtu eseja o povijesnim razdobljima Zapada, Hölderlin piše ključno: „Sve je usredotočeno na duhovno kod nas, osiromašili smo se, da bismo se obogatili.” (IIP, 621)

Ove su riječi napisane u vremenu prijelaza iz 18. st. u 19. stoljeće. Mišljenje da Hölderlin te riječi govori o svojoj vlastitoj sadašnjosti, toliko je samorazumljivo, da se klonimo ikakvom posebnom naglašavanju. Hölderlin također piše „Sve je usredotočeno na duhovnom kod nas”. Misli li se pod „kod nas” samo na Nijemce i označava li „nas” ovdje suvremenike tadašnje europske povijesti za Hölderlinova života? To nije odmah jasno i jednostavno za odlučiti. Znamo samo da Hölderlin kada govori o povijesti, kada se odnosi na Zapad, uvijek misli dugoročno. Kad kaže „sada” i naziva nas „nas”, tada ne misli na povijesno datirano vrijeme vremenske točke u kojoj piše rečenicu; tad pod „nas” misli na sebe, ali ne na „sebe” kao povijesno prepoznatljivu osobu, već „sebe” kao pjesnika koji se poetski njiše nad „vlastitim vremenom” i osuđuje „godine [proljeće] naroda” (*An die Deutschen* IV, 133) i tako osuđuje onaj smisao što je skriven u povijesti Zapada, ali onaj koji se nikada ne bi mogao iščitati iz povijesno utvrđenih događaja. Zato Hölderlinova izreka vjerojatno nije trebala biti izrečena o vremenu i za vrijeme u kojem je napisana, pa je, stoga i vrijeme u kojem je riječ napisana različita od vremena povijesnog datuma i prepoznatljivog mjesta unutar kronološki poznatog stoljeća.

Hölderlin kaže: „Sve je usredotočeno na duhovno kod nas, osiromašili smo se, da bismo se obogatili.” Smisao i opseg ove izjave možemo shvatiti samo ako znamo što Hölderlin misli pod „duhovno”. „Duhovno” je svakako ono što je iz duha određeno duhom. Ali, što je „duh”? Iz duge tradicije mišljenja imamo spremne razne odgovore na ovo pitanje. Kaže se: duh je suprotnost materiji. Za razliku od materijalnog, duhovno je nematerijalno. Ali, to određenje duha i duhovnog zapinje u pukoj negaciji materije i materijalnog. Već grčka riječ *πνεῦμα* [*pneuma*], latinska riječ *spiritus* i francuska riječ *esprit* govore više. Nematerijalno je pneumatsko i spiritualno (duhovno). To znači: duh je aktivna sila prosvjetljenja i mudrosti, *σοφία* [*sophiā*]. Ova supstancijalna bit duha postala je u teološko-filozofskoj spekulaciji kršćanske crkve misao o Božanskom Trojstvu; djelo Augustina *De Trinitate* postalo je mjerodavno za Zapadnu Rimsku Crkvu; u Istočnoj Crkvi dogodio se drukčiji razvoj; nauk o svetoy Sofiji razvio se oso-

bito među Rusima. Ona je i danas živa u ruskom misticizmu na način koji si jedva možemo predočiti. Djelovanje duha kao sveprožimajuće moći prosvjetljenja i mudrosti (Sofije) je „magično”. Bit magičnog jednako je nejasna kao i bit pneumatskog. Ali, znamo da je teozof i filozof Jacob Böhme – postolar iz Görlitza, najtiši od svih postolara, kako su ga zvali – prepoznao magiju u svjetlu postolarske uljanice i smatrao ga iskonskom voljom (*Urwille*). Böhmeov nauk o božanskoj Sofiji (teozofija) bio je poznat u Rusiji već u 17. stoljeću; Rusi su tada govorili o svetom crkvenom ocu Jacobu Böhmeu; do obnove utjecaja Jacoba Böhmea u Rusiji dolazi početkom 19. stoljeća, istodobno s jakim utjecajem Hegela i Schellinga (Vladimir Solovjoff). Stoga je daleko od pretjerivanja, kada kažem, da ono što se sada kratkovidno i polushvaćeno samo razumije kao „političko”, pa čak i kao „grubo-političko”, i što se naziva ruskim komunizmom, dolazi iz duhovnog svijeta o kojemu jedva da išta znamo, osim činjenice da smo već zaboravili razmišljati o tome, kako čak i „grubi” materijalizam, prednje lice komunizma, sam po sebi nije ništa materijalno, nego je nešto duhovno; duhovni svijet koji se može doživjeti samo u duhu i iz duha, i o kojem se mogu dovesti zaključci o njegovoj istinitosti i neistinitosti [samo u duhu i iz duha].

No, duh nije samo aktivna volja kao supstancija; on se istovremeno, a prije svega od Descartesa, kroz cijelo novo doba, koristi kao samosvijest, to jest, korišten je kao subjekt i kao intelekt, razum, shvaćanje duše kao principa života u smislu samo vitalnog i tjelesno nadređenog ili jednakog ili suprotstavljenog (usporediti Klagesovo čitanje Nietzschea: *Der Geist als Widersacher der Seele* (Duh kao protivnik duše); Duh kao „razum”; zaboravljeno je pritom ono pneumatsko i duhovno, za što je Nietzsche jako dobro znao). Bit duha je iskonska volja, koja sama sebe želi, čija volja se misli čas kao supstancija, čas kao subjekt, čas kao jedinstvo jednog i drugog. Sada je potrebno ukratko se prisjetiti ovih više ili manje uobičajenih, ali univerzalno dominantnih pojmova o biti duha – onih iz metafizike – kako bismo mogli obratiti pozornost na to što znači da Hölderlin sasvim drugačije misli o biti duha.

Što je za Hölderlina duh? Gdje za njega počiva ono duhovno? Što znači: da je sve usredotočeno na duhovno kod nas? Jedna Hölderlinova filozofska bilješka potječe otprilike iz istog vremena kao i spomenuta izreka, iz koje su preuzete sljedeće rečenice (*Über die Religion* IIP, 263):

„Niti od sebe samog, niti samo od predmeta, koji ga okružuju, čovjek može spoznati, da je više od stroja, da ima jedan duh, jedan Bog u svijetu, ali vjerojatno (on to može doživjeti) u jednom življem, uzvišenom nadnužnom odnosu, u kojem ON stoji s onim što ga okružuje.”

Kakav je to uzvišeni odnos u kojem čovjek stoji s onim što ga okružuje? U iskustvu ovog odnosa doživljavamo duh i duhovno. O tom odnosu Hölderlin

ne govori ništa više – zato se moramo potruditi izaći mu ususret i jasnije ga promisliti. Ovaj se odnos ne odnosi na objekte, kaže Hölderlin, nije odnos subjekta prema objektima, čiji je odnos određen prevladavajućom potrebom, utoliko što su objekti ono što koristimo kao sredstvo za ciljeve i da zadovoljimo potrebe koje se bude u nama.

Čovjek je u odnosu s onim što ga okružuje, koji je odnos nadređen odnosu subjekta prema objektu. „Uzvišeno” ovdje ne znači samo lebdjeti iznad toga, nego sezati uvis, za što je Hölderlin jednom rekao da čovjek – osobito pjesnik – može i „pasti” u zrak. Visina ove visine uzvišenog je, dakle sama po sebi ujedno i dubina. Uzvišeni odnos ide prema onome što nadilazi sve predmete, i čovjeka, i ujedno sve podupire. Što je to? Hölderlin nam ne daje odgovor; stoga o tome moramo razmišljati posebno i, to znači, nadopisati. Ono što nas okružuje, pojedinačne predmete (= objekte), također nazivamo i bićima, onim što jest. Ali, ovo „jest” u bićima nije samo po sebi nešto što jest, nego ono što prvo omogućuje svim bićima da budu bića i stoga ih okružuje i obuhvaća. Mi to nazivamo *bytak* (*das Seyn*). Uzvišeni odnos u kojem se čovjek nalazi je odnos *bytk*a prema čovjeku na takav način da je sam *bytak* ovaj odnos, koji privlači bit čovjeka k sebi kao ona bit koja stoji u tom odnosu i prebiva u njemu, kojeg čini istinitom i nastanjuje. U otvorenosti ovog odnosa *bytk*a prema ljudskoj biti doživljavamo „duh” – to je ono što prevladava od *bytk*a i vjerojatno za *bytak*.

Hölderlinova izreka kaže: „Sve je usredotočeno na duhovno kod nas.” To sada znači: događa se usredotočenje, tj. okupljanje na odnosu *bytk*a prema našoj biti, koji je centar ovog odnosa, sredina, koji je posvuda je kao središte kruga, čije periferije nije nigdje. „Sve je usredotočeno na duhovno kod nas” – to nije povijesni iskaz neke činjenice vremena, već promišljeno poetsko imenovanje događaja skrivenog u samom *bytku*, koje seže daleko u ono što će doći, što samo rijetki ili možda samo onaj koji govori i misli, može pogoditi.

Ono što slijedi nakon prvog dijela izreke ima isti karakter poetskog iskaza: „Sve je usredotočeno na duhovno kod nas, osiromašili smo se, da bismo se obogatili.” Što znači „osiromašeno”? Što je bit siromaštva? Što znači „bogat” pa se bogatimo u siromaštvu i samo njime? „Siromašni” i „bogat” u svom uobičajenom značenju odnose se na posjedovanje, na „imati”. Siromaštvo je ne-imati, odnosno nemati, nedostatak onog što je potrebno. Bogatstvo je ne-nedostajanje onog što je potrebno, imati više od onoga što je potrebno. Međutim, bit siromaštva počiva u *bytku*. Biti istinski siromašan znači: *byti* takav da nam ništa ne nedostaje, osim onoga što nam je nepotrebno. Istinski nedostatak znači: nemogućnost *byti* bez nepotrebno i stoga pripadati isključivo nepotrebno. Ali, što je nepotrebno? Što je potrebnost? Što znači potrebno? Potrebno je ono što proizlazi iz potrebe kroz potrebu. A koja je potreba? Prema osnovnom značenju riječi, bit potrebe je prisila, nužnost. Neophodno, nužno i potrebno je ono prisilno, naime

ono prisilno koje tjera potrebe za svojim održavanjem nas pri „životu” i tjera nas isključivo na zadovoljenje tih potreba.

Nepotrebno je ono što ne dolazi iz potrebe, iz nužde, tj. ne iz prisile, već iz slobodne volje. Ali, što je slobodno? Prema kaznenoj izreci našeg najstarijeg jezika, sloboda je fri, neozlijeđenost, poštedenost, ono što se ne koristi. „Slobodno” znači izvorno i ispravno: zaštititi, pustiti nešto da zaštićeno počiva u svojoj vlastitoj prirodi. A štiti je: držanje bića pod stražom, u kojoj ono ostaje samo ako mu se dopusti da počiva u povratku svojoj vlastitoj prirodi. Samo to je bit poštete koja se događa, a koja se nikako ne iscrpljuje u negativni nediranjia i pukog nekorištenja. U istinosnoj, autentičnoj sačuvanosti temelji se sloboda. Oslobođeno je ono što je u svojoj biti ostavljeno i sačuvano od prisile potrebe. Ono oslobađajuće slobode odvraća ili poništava potrebu. Samo u slobodi i u svojoj sačuvanosti prevladava potreba. Ako tako razmišljamo o biti slobode i potrebi, onda potreba nipošto nije suprotnost slobodi, kako vjeruju svi metafizičari, nego je sama sloboda potreba po sebi.

Metafizika čak ide tako daleko da preko Kanta uči da je nužnost, naime, prisila trebanja, i prazna prisila dužnosti radi dužnosti prava je sloboda. Metafizička bit slobode kulminira u slobodi koja postaje „izraz” nužnosti iz koje volja za moć hoće sebe kao stvarnost i kao sam život.

Što se tiče volje za moć, na primjer, Ernst Jünger piše (*Der Arbeiter* {57}): „Izvjestnost dijeljenja u najintimnijoj jezgri vremena pripada među obilježja slobode – izvjesnost koja činima i mislima daje čudesna krila i u kojoj se sloboda onoga koji djeluje prepoznaje kao osebujan izraz nužnosti.”

No, kada je obrat dublje promišljen, sve je sad obratno. Sloboda je nužnost, u onoj mjeri u kojoj je ono oslobađajuće ostvareno ne kroz ono što nije potrebno, nego ono što je nepotrebno. *Byti*-siromašan znači: ne željeti ništa, osim onoga što je nepotrebno – ne željeti ništa osim onoga što je slobodno-oslobađajuće. Doduše, ono što nam nedostaje nije naše, ne pripada nam, naravno, na način da nam je bitno, da ono što nam nedostaje bude naše. Ono što nam nedostaje *mi* nemamo, ali ono nedostajuće ima *nas*. Čak može djelovati na nas tako da naše biće ovisi isključivo o onome što nedostaje, jer ono pripada samo njemu, jer je jednom (nekada i ubuduće) bilo njegovo. *Byti*-siromašan – tj. uskraćivanje samo onoga što je nepotrebno, tj. što jednom pripada slobodno-oslobađajuće, tj. biti u vezi s oslobađajućim.

Međutim, *bytak* koji dopušta svim bićima da uvijek budu ono što jesu i kako jesu, upravo je iz tog razloga oslobađajuća stvar koja dopušta da sve počiva u svojoj biti, tj. zaštićujuće je. Kada bit ljudskog sebstva stoji u odnosu slobodnog *bytki* prema čovjeku, tj. kada ljudskom biću nedostaje ono što je nepotrebno, onda je čovjek postao siromašan u pravom smislu riječi. Hölderlin kaže: „Sve je usredotočeno na duhovno kod nas, osiromašili smo se, da bismo se obogatili.”

Usredotočiti se na duhovno znači, prema rečenom: usredotočiti se na odnos *bytka* prema čovjeku i stajati u njemu usredotočeno. Osiromašili smo se, da bismo se obogatili. Bogaćenje ne slijedi osiromašenje kao što posljedica slijedi uzrok, jer stvarno *byti* siromašan je samo po sebi *byti* bogat.

Budući da nam ništa ne nedostaje u siromaštvu, imamo sve već unaprijed, mi stojimo u obilju *bytka*, koje preplavljuje sve što je unaprijed potrebno. Kao što je sloboda u svojoj oslobađajućoj biti za svakoga ono što unaprijed otklanja potrebu, tako je i *byti*-siromašan kao nemati ništa samo po sebi već bogatstvo.

Kad se sve usredotočuje na duhovno, dolazimo do *byti*-siromašnim. Ljudsko biće je usklađeno s tim. Siromaštvo je ključna točka, još uvijek skrivene biti zapadnih naroda i njihove sudbine. Siromaštvo je žalosna radost, nikad ne biti dovoljno siromašan. U tom tihom nemiru počiva njezina mirnoća, koja je sposobna svladavati sve nužno. Stvarna opasnost od potrebe i nužnosti sastoji se u tome, da iz čiste potrebe odbijaju istinski iskusiti bit potrebe i čuti nagovještaj iz te suštine da prevladaju samu potrebu. Opasnost od gladi, primjerice, i godine nedostatka, gledano u svjetlu cjelokupne i stvarne sudbine Zapada, ne sastoji se u činjenici da mnogi ljudi stradaju, nego da oni koji prežive samo žive da bi jeli, kako bi mogli živjeti. „Život” se vrti oko sebe u vlastitoj praznini koja ga okružuje u obliku jedva primijećene i često nepriznate dosade. U toj praznini čovjek degenerira prirodu siromaštva. Nećemo osiromašiti kroz ono što je pred nama kao sudbina povijesnog svijeta, pod neprikladnim nazvanim „komunizmom”. Siromašni smo samo kad je sve usredotočeno na duhovno.

Tek kada se europski narodi prilagode osnovnom tonu siromaštva, postat će bogati narodi Zapada, koji neće i ne mogu propasti jer se još nisu ni uspostavili. Umjesto toga, početak njezina uspona počiva u činjenici da su njezini narodi – naizmjenično se na zapadu bude – naučili spoznati bit siromaštva kako bi mogli *byti* siromašni. U siromaštvu se ne izbjegava i ne zaobilazi komunizam, već se nadilazi njegova bit. Samo tako ga možemo istinski spriječiti. Put je dug, ali još veća od te golemosti je nesposobnost da se stvarno misli i da se pažljivo osluškuje ono što je već mišljeno i rečeno, i da se čuje ono što je bilo sadašnje i nekadašnje, i da se ono što se čuje pretvori u znanje. Ratovi nisu sposobni odlučivati o povijesnim sudbinama, jer se oni već temelje na duhovnim odlukama i na tim odlukama zapinju. Čak ni svjetski ratovi to ne mogu učiniti. Ali, oni sami i njihov ishod mogu postati povod ljudima za razmišljanje. To samo po sebi, međutim, proizlazi iz drugih izvora. One moraju početi proizlaziti iz vlastitog bića naroda. Zato postoji potreba za samorefleksijom u međusobnom dijalogu naroda.